

ІННОВАЦІЙНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ІМПЕРАТИВІЗМУ

AN INNOVATIVE INVESTIGATION INTO THE PHENOMENON OF SOCIO-LEGAL IMPERATIVISM

Стрельцов Є.Л., д.ю.н., д. теолог., професор,
член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
завідувач лабораторії
«Інновації у сфері кримінальної юстиції»

Національний університет «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-4418-1275

У статті представлено результати інноваційного дослідження феномена соціально-правового імперативізму, що виходить за межі традиційного трактування «примусу» («веління») у праві. Феномен імперативізму розглядається як фундаментальна об'єктивна закономірність упорядкування складних соціальних систем, яка діє (повинно діяти) континуально (лат. continuum - безперервно). Визначено поняття, форми, методи та напрями реалізації цього феномена як у загальносоціальному вимірі, так і в окремих сферах суспільного життя, зокрема в політиці, економіці та праві, з урахуванням «однаковості» та «своєрідності» його проявів залежно від відповідної сфери. Проаналізовано «прямі» («відкриті») та «опосередковані» («приховані») форми феномену імперативізму, зокрема їх вияв у праві через механізми «м'якого» (soft law) та «жорсткого» (hard law) права. Обґрунтовано положення про те, що імперативізм виступає необхідною умовою забезпечення цілісності, передбачуваності та безпеки суспільства, виступаючи як сутність та механізм подолання соціального хаосу. Підкреслено, що становлення, розвиток і постійне вдосконалення феномену імперативізму є складним багаторівневим процесом, який потребує системного теоретичного осмислення його змісту, форм і напрямів реалізації. Визначено необхідність та значення таких досліджень як процесів теоретизації, які, за умови їх системної організації, виконують подвійну функцію: по-перше, слугують «дзеркалом», яке об'єктивно відображає соціальні трансформації, а по-друге, виступають потужним аналітичним інструментом, що систематизує та упорядковує ці процеси, надаючи їм більшої концептуальної та прикладної значущості як у загальному, так і в окремих аспектах. Окреслено ключові завдання подальшого розвитку наукових досліджень феномена імперативізму.

Ключові слова: соціально-правовий імперативізм, теоретизація, феномен, соціальне впорядкування, м'яке право (soft law), тверде (жорстке) право (hard law), праворозуміння, види юридичної відповідальності.

The article presents the results of an innovative study of the phenomenon of socio-legal imperativism, which goes beyond the traditional understanding of "coercion" or authoritative command in law. The phenomenon of imperativism is conceptualized as a fundamental objective regularity governing the ordering of complex social systems, functioning (or expected to function) continuously (Latin continuum – without interruption). The study defines the concept, forms, methods, and directions of the phenomenon's implementation both in a general social context and within specific spheres of social life, particularly in politics, economics, and law, taking into account the uniformity and specificity of its manifestations depending on the sphere. Both direct (explicit) and indirect (implicit) forms of imperativism are analyzed, including their expression in law through mechanisms of soft law and hard law. The article substantiates the claim that imperativism constitutes a necessary condition for ensuring social integrity, predictability, and security, functioning as both the essence and mechanism for overcoming social chaos. It emphasizes that the formation, development, and continuous refinement of the phenomenon of imperativism is a complex, multi-level process requiring systematic theoretical comprehension of its content, forms, and directions of implementation. The significance of such studies is highlighted as a process of theorization, which, when systematically organized, performs a dual function: first, serving as a "mirror" that objectively reflects social transformations, and second, acting as a powerful analytical tool that systematizes and structures these processes, thereby enhancing their conceptual and practical significance in both general and specific contexts. The article outlines the key tasks for the further development of scientific research on the phenomenon of imperativism.

Key words: socio-legal imperativism, theorization, phenomenon, social ordering, soft law, hard law, legal consciousness, types of legal responsibility.

Класична юриспруденція традиційно пов'язує імперативізм із державним велінням (примусом), що знаходить своє закріплення в імперативних нормах права, які насамперед спрямовані на регулювання публічно-правових відносин. Такий підхід значною мірою зумовлений дихотомією права, зокрема його поділом на публічне і приватне право.

Дослідження цієї проблематики здійснювали Борт О. П., Боярський Є. Д., Буруменський М. В., Дояр Є. В., Майданик О. О., Гольдберг Н. О., Лобойко Л. М., Нагнибіда В. І., Пилипенко Д. О., Подцерковний О. П., Сливка С. С., Чуприна О. О., Ярмистий М. М. та ін., у працях яких розвинуто науковий аналіз цієї складної проблеми.

Водночас на сучасному етапі поряд із локальними дослідженнями, що здійснюються в окремих напрямах або сферах, зокрема й у правовій, постає потреба виходу на вищий рівень теоретичного осмислення імперативізму

з метою розуміння цієї загальної проблематики в контексті суспільного розвитку загалом. Це зумовлено не лише наявністю певних складнощів у межах конкретних сфер, у тому числі правової, які пов'язані, зокрема, з відсутністю узгодженого визначення імперативізму [1]. Проблема простежується і на більш загальному рівні, оскільки в сучасних умовах лібералізм як політична течія та ідеологія зазнає істотних труднощів у збереженні свого домінування [2, с. 48–52], а провідні світові держави дедалі більше відмовляються від підтримки глобального світового порядку, віддаючи перевагу, умовно кажучи, «класичному реалізму», заснованому передусім на пріоритеті власних національних інтересів. Зазначені процеси, своєю чергою, зумовлюють суттєві, а подекуди й принципові зміни в суспільному розвитку, зокрема у сфері його правового забезпечення. За таких умов право в широкому розумінні дедалі менше постає у ролі «соціального сер-

вісу», тоді як потреба в корекції моделі (напрямів) соціального розвитку та державного управління відповідними процесами стає важливою передумовою їх ефективної організації. Масштабність цих трансформацій, що відбуваються як на глобальному рівні, так і на більш локальних рівнях - зокрема в Європі [3] та в Україні [4], - лише посилює актуальність зазначеної проблематики.

У зв'язку з цим дослідження феномену соціально-правового імперативізму має ґрунтуватися передусім на осмисленні природи таких змін, уточненні змісту суспільного оновлення, а також на реалістичній оцінці процесів «перезавантаження» державної влади та публічного управління. Саме в цьому контексті аналіз сутності та можливостей імперативізму в сучасних умовах набуває принципового значення.

Відтак метою статті є інноваційне дослідження імперативізму як універсальної та об'єктивної закономірності соціального буття в його соціально-правовому вимірі, що забезпечує системну цілісність процесів суспільного розвитку. Таке дослідження має не стільки узагальнювати наявні підходи (відтворювальний аспект), скільки пропонувати нове, концептуально інноваційне бачення цього феномену та його основних соціальних проявів. З урахуванням прогностичних міркувань і виходячи з припущення, що імперативізм є (або має бути) невід'ємною складовою будь-яких суспільних трансформацій, особливо в періоди соціальної турбулентності, вона від самого початку не повинна розглядатися як «антипод» свободи, а радше як необхідна передумова забезпечення соціальної стабільності та правопорядку. Використовуючи феноменологічний підхід, орієнтований на безпосереднє дослідження феноменів (явищ) [5], у статті здійснюється спроба виявити як явні, так і приховані характеристики та механізми комплексних проявів імперативізму – як у традиційних напрямках його аналізу, так і в тих сферах, де його існування раніше не визначалося або залишалося поза увагою наукових досліджень.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність звернення в цій публікації до дослідження імперативізму як складного соціально-правового феномену. У загальному розумінні феноменом вважається будь-яке явище, яке підлягає спостереженню та привертає увагу своєю своєрідністю та/або суспільною значущістю; у науковому ж дискурсі таке явище додатково потребує ґрунтовного вивчення й теоретичного пояснення [6], що повною мірою стосується і предмета цього дослідження. Звертаючись до усталених тлумачень поняття «імператив» (лат. *imperativus* - владний, обов'язковий), слід зазначити, що в загальному значенні воно найчастіше інтерпретується як «веління», «наказ», «настійна вимога» тощо [7]. При цьому варто підкреслити, що імперативізм у різних своїх формах уже впродовж кількох століть виступає об'єктом філософських, соціальних і правових досліджень [8].

З урахуванням викладеного феномен соціально-правового імперативізму на сучасному етапі може бути окреслений насамперед на рівні дескрипції та виокремлення сукупності характеристик, які дають змогу оцінити здатність або нездатність соціального «організму» формувати такі правила соціальної «гри», у межах яких реалізуються механізми «суспільного імунітету» через інститути суспільного захисту, суспільної відповідальності тощо. Йдеться про ситуації, в яких колективні зусилля мають предметно переважати сукупність індивідуальних намагань з метою досягнення суспільно значущого позитивного результату та/або подолання негативних процесів. У цьому контексті імперативізм доцільно розглядати передусім не як «наказ до підкорення», а як «згоду на порядок», що знаходить своє переважне закріплення у праві та в системі правових норм. Саме така інтерпретація дозволяє розглядати зазначений феномен не лише як механізм примусового впливу, а як фундаментальний змістовно-орга-

нізаційний засіб упорядкування суспільного життя. Слід звернути увагу на те, що імперативізм, за всієї зовнішньої парадоксальності цього твердження, виступає гарантом і механізмом позитивних соціальних процесів, зокрема забезпечення соціальної рівності. Так, правова норма, яка закріплює єдині та загальнообов'язкові правила соціальної взаємодії, не лише переважає індивідуалістичні прояви егоїзму, а й принципово виключає будь-які привілеї, фіксуючи на правовому рівні принцип «рівності перед законом» [9]. У результаті це створює належні передумови для продуктивної соціальної співпраці та сталого суспільного розвитку.

Саме тому феномен імперативізму постає значною мірою як об'єктивно наявна, універсальна властивість складної соціальної системи до самовпорядкування шляхом установлення обов'язків (імперативних) меж поведінки. Така система забезпечує (або має забезпечувати) подолання соціальної ентропії (хаосу) через визначення ключових векторів розвитку. На відміну від суб'єктивної волі законодавця, зазначений феномен у загальному вимірі має онтологічну природу, тобто існує як необхідна умова самого буття та відтворення суспільства. Феномен імперативізму як складне соціально-правове явище є значно ширшим за просту сукупність правових норм. Якщо правові норми можна розглядати як конкретні регулятивні «інструменти», то імперативізм виступає своєрідною «енергією» та вектором владного впливу, що пронизує «тканину» суспільства. У цьому сенсі йдеться не лише про систему правових «вимог і умов», а про фундаментальну соціальну потребу у визначеності, яка набуває особливої актуальності в періоди суспільної турбулентності та загроз існуванню соціальної системи. Важливо звернути увагу на те, що імперативізм характеризується власною субстантивністю (самодостатністю), оскільки постає у формі певної соціальної установки ще до її формалізації та закріплення, зокрема у правових нормах. Значною мірою це зумовлено її аксіологічною основою, адже зазначений феномен ґрунтується на переконанні, що окремі базові цінності - такі як безпека та стабільність - є настільки фундаментальними, що не можуть бути предметом компромісу або відступу. Адаптивний потенціал імперативізму, а також його реакція на умови соціальної турбулентності виявляються в тому, що у відносно стабільному суспільстві він, хоча й присутній, здебільшого «спокійно перебуває» у межах чинного законодавства. Водночас за надзвичайних обставин - таких як воєнний стан, епідеміологічні загрози чи екологічні катастрофи - імперативність вимушено виходить за межі «звичайних» правових приписів, проявляючись, зокрема, через розширення дискреційних повноважень органів публічної влади та посилення вимог безумовної лояльності.

Важливо також урахувати, що імперативізм, як правило, характеризується так званою психологічною легітимністю, за якої він сприймається не лише, а інколи й не стільки як примус, скільки як своєрідне «суспільне очікування» упорядкованості. В умовах зростання хаотичності соціальної реальності індивід нерідко самостійно, образно кажучи, «шукає» імператив, прагнучи чітких орієнтирів та відчуття захищеності. Водночас для набуття необхідної системності, тобто продуманої сукупності цілеспрямованих «намагань», такі імперативи мають реалізовуватися не у формі поодиноких дій, а як загальний соціальний «клімат», що підкреслює дух «необхідності» [10]. Аналіз зазначених обставин дає підстави прогнозувати, що в умовах турбулентності та глобальних криз багато суспільних систем еволюціонуватимуть від «м'яких» моделей організації соціального життя до посилення феномену імперативізму з усіма притаманними йому ознаками [11].

Водночас слід усвідомлювати, по-перше, що не всі форми та види імперативізму мають відкритий або безпосередньо «зрозумілий» характер, а по-друге, що соці-

альне «життя» цього феномену потребує обов'язкової системності в його теоретичному осмисленні та практичній реалізації. Така системність, своєю чергою, передбачає стан так званого континууму (від лат. continuum – безперервне, суцільне), тобто неперервність, нерозривність і цілісність відповідної сукупності, на противагу «атомізму», який ґрунтується на ізольованих, відокремлених елементах і в цьому контексті є неприйнятним. У межах правового вираження зазначеного феномену необхідно звертати увагу на потребу, образно кажучи, безперервного зв'язку між владним вектором (примусом) і вектором свободи, що, зокрема, може мати предметний вияв як у русі від «м'якого права» до жорсткіших владних приписів, так і в зворотному напрямі. У будь-якому разі феномен імперативізму доцільно розглядати як соціально-правовий континуум, у межах якого владні намагання мають формувати продумане поле впливу, максимально адаптоване як до загальних умов соціальної турбулентності, так і до окремих її етапів. З урахуванням зазначених загальних положень та зважаючи на обмежений обсяг публікації, далі стисло зупинимося на окремих положеннях, що мають принциповий характер, використовуючи для їх висвітлення певною мірою метафоричний підхід з метою глибшого розуміння сутності цього феномену.

Важливо також виокремити, що зазначений феномен має (або повинен мати) так звану екзистенційну автономію, тобто здатність до саморегуляції, у межах якої імперативізм може виступати як зовнішній каркас, на що вже зверталася увага вище, так і як змістовне наповнення – своєрідна «внутрішня енергія» цього каркасу. Водночас необхідна враховувати, що держава, наприклад, не може функціонувати виключно на основі імперативів, оскільки це потенційно призводить, що підтверджується історичним досвідом, до стану «вимкнення» системи управління. З огляду на це імперативний вплив у цивілізованих державах має завжди посідати чітко продуману та належним чином обґрунтовану «частку» в загальній системі управлінських механізмів.

Також необхідно враховувати наявність взаємозв'язку, який існує (або повинен існувати) між імперативізмом та соціальною ентропією. Якщо соціальні процеси за своєю природою певною мірою схильні до хаотизації, деградації та втрати внутрішніх соціальних зв'язків, що й визначається поняттям ентропії, то імперативізм, навпаки, постає (або має постати) як негентропія (антихаос). У такому теоретичному ракурсі додатково підтверджується теза про те, що імперативізм, образно кажучи, «несе в собі енергію впорядкування». За відсутності такого впливу суспільство поступово «втрачає динаміку» та схильне до дезінтеграції. У цьому контексті держава постає, знову ж таки метафорично, у ролі своєрідного «термостату», який активує імперативізм у разі виходу «соціальної температури» за межі норми.

Імперативізм доцільно розглядати також у ролі соціального «гомеостазу», який у загальновідомому розумінні виявляється у здатності біологічних систем підтримувати відносну сталість складу й властивостей внутрішнього середовища, а також стабільність основних фізіологічних функцій організму [12]. У стані відносної рівноваги імунна система є «непомітною», оскільки застосовувані заходи мають переважно «м'який» характер. Однак із появою загрози – у даному контексті «захворювання» соціального організму – вона набуває активного, у тому числі імперативного, характеру. Це ще раз підкреслює, що імперативізм не є проявом «злої волі», а радше виступає механізмом самозбереження соціальної системи. Відповідно, чим більш складними та неоднозначними є процеси, які відбуваються в суспільстві, то більш виваженим, точним і водночас неминучим має бути імперативізм.

Усі ці положення, які можуть бути подальше розкриті, мають власний зміст, форми й види, методи здійс-

нення та напрями реалізації». Їх конкретизація виявляється, зокрема, у використанні різних форм імперативізму, насамперед «прямих» (відкритих) та «опосередкованих» (прихованих). У правовій площині це знаходить відображення у формах «твердого» («жорсткого») права (hard law) [13] та «м'якого» права (soft law) [14]. При цьому опосередковані форми імперативізму зазвичай розглядаються як «добровільні» або, з позицій юридичної термінології, диспозитивні. Натомість відкриті форми імперативізму насамперед реалізуються у класичних механізмах державного примусу, зокрема в інститутах кримінального [15] та адміністративного права [16]. Водночас, як здається, спроби диференціації зазначених форм у праві не є безпроблемними, що проявляється не лише у складності їх розмежування [17], а й у необхідності глибшого теоретико-правового осмислення. З позицій права імперативізм постає як прояв державної волі, тоді як форми його правового вираження, ступінь правової обов'язковості, які більш конкретизовані, потребують подальшого наукового дослідження саме в цьому концептуальному напрямі.

Необхідно спеціально наголосити, що феномен імперативізму існує та виявляється не лише у правовій сфері. У ширшому соціальному вимірі він «пронизує» практично всі напрями та сфери суспільного життя. Зокрема, в економічній сфері імперативні елементи реалізуються через механізми конкуренції, антимонопольного регулювання, діяльність банківських установ тощо. У загальному дискурсі такі механізми часто сприймаються як «звичайні» умови функціонування ринку, однак по суті вони становлять обов'язкові імперативні умови існування ринкової економіки [18]. У політичній площині імперативність проявляється через наявність Конституції, виборчих процедур, а також встановлених механізмів формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це є обов'язкові імперативні умови збереження держави як цілісного «організму». Водночас саме в цій сфері значною мірою за допомогою імперативних механізмів закріплюються та реалізуються основоположні права і свободи людини [19]. У соціальній площині імперативізм виявляється також у дії правил дорожнього руху, санітарно-епідеміологічних норм та інших регулятивних приписів, які є імперативним складовими безпеки та координації суспільної поведінки. Важливою є також роль імперативних механізмів у сфері існування та розвитку людини як біолого-соціальної істоти, зокрема у процесі надання медичної допомоги та проведення біомедичних досліджень. З огляду на викладене імперативізм у повсякденному соціальному житті доцільно розглядати як «інструмент обмеження» лише у вузько визначених випадках, які, як правило, зумовлені відповідною поведінкою людини. У значно ширшому спектрі ситуацій імперативізм виконує функцію впорядкування суспільних відносин.

Навіть при більш детальному аналізі «обмежувально-правової» сфери необхідно звернути увагу на низку суттєвих положень, які коригують розуміння завдань цього напрямку. Слід враховувати, що такі прояви імперативізму є не лише інструментом персональної відповідальності чи регуляції поведінки індивіда. Вони також виконують функцію захисту від свавілля, оскільки імперативні норми встановлюють жорсткі межі для державної влади, бо підпорядкованість держави закону є фундаментальною засадою конституційного ладу в Україні [20]. Це забезпечує запобігання «суб'єктивному» тлумаченню прав особи та владному зловживанню, що підтверджується висновками Конституційного Суду України [21]. Імперативізм також закладає основи рівності, прояв яких полягає у категоричності правового припису. Такий припис гарантує єдиний стандарт ставлення до всіх осіб, незалежно від соціального статусу, і становить фундамент визнання гідності та прав людини. Крім того, імперативізм забезпечує прогнозованість соціального розвитку: безальтернатив-

ність ключових правових норм (наприклад, право власності, особиста недоторканність) дає індивіду можливість планувати власне життя та розвиватися, маючи впевненість у стабільності встановлених «правил гри». Важливо також підкреслити, що імперативізм забезпечує «безумовність» охорони прав: на відміну від моральних чи соціальних очікувань, правовий імператив гарантує захист прав навіть у випадках, коли суспільство чи окремі групи налаштовані проти особи, оскільки виконання правової норми забезпечується силою закону, а не волею більшості [22]. Стисло підсумовуючи, саме у правовій сфері імперативізм визначає безальтернативність державної волі, трансформуючи загальні соціальні правила у загальнообов'язкові приписи. Якщо в інших сферах імперативність виступає як бажаний, рекомендований або необхідний регулятивний засіб, то у праві вона є конструктивною основою, без якої правовий порядок втрачає свою визначеність та регулятивну силу. Закріплення змістовних положень імперативізму у правовій сфері, а також його форм і видів потребує подальшого дослідження. Водночас існують й інші сфери, де імператив виділяють як важливу складову соціальної регуляції [23], що також потребує окремого аналізу.

Важливе завдання, у зв'язку з вищевикладеним, стоїть перед наукою загалом та правовою наукою як самостійним видом суспільної науки [24], у тому числі й окремими її напрямками [25]. У цьому контексті можна виокремити кілька ключових завдань. По-перше, це аналіз і концептуалізація взаємозв'язку між державою, суспільством і правом. Правова наука досліджує, як соціальні зміни – зокрема складні соціально-політичні та економічні процеси, кризи, технологічний прогрес, трансформації морально-ментальних цінностей – впливають на правову систему, а також як правові норми формують суспільні відносини, перетворюючи їх у правовідносини. По-друге, це розробка адаптивних та ефективних правових норм. Завдання науки полягає в обґрунтуванні необхідності розробки конкретних механізмів оновлення чинного та створення нового законодавства таким чином, щоб їх положення були актуальними та ефективними у регулюванні як традиційних, так і нових видів соціальних відносин (наприклад, у сферах цифровізації, захисту персональних даних, екологічного регулювання тощо) [26]. По-третє, забезпечення легітимності та стабільності соціальних процесів, у тому числі завдяки правовому регулюванню, потребує від правової науки надання обґрунтованих рекомендацій щодо максимально точного встановлення та оцінки суспільних змін, а також їх трансформації у правові норми, що сприймаються суспільством як необхідні та справедливі, як з точки зору позитивної оцінки, так і з огляду розуміння їх суспільної небезпеки. Реалізація цього завдання сприяє підтриманню соціального порядку та правової стабільності, особливо в умовах трансформаційних процесів. По-четверте, правова наука покликана прогнозувати правові та соціальні наслідки як соціальних

змін, так і запропонованих правових реформ. Це дозволяє вчасно оцінювати потенційні ризики та можливості, забезпечуючи більш виважене прийняття рішень. Нарешті, частиною завдань правової науки є формування правової культури та правової свідомості. Теоретичні дослідження та наукові розробки сприяють підвищенню рівня правової культури населення та суб'єктів владних повноважень, стимулюють розвиток професійної правової культури, що є принципово важливим для успішної реалізації прогресивних правових трансформацій.

Наведені положення підкреслюють значення феномену соціально-правового імперативізму для функціонування держави, розвитку суспільства та забезпечення прав і свобод людини. Основна цінність дослідження цього феномену полягає у глибшому переосмисленні його ролі, виходячи з важливої тези: імперативізм не є обмеженням свободи, а є, образно кажучи, «імунною системою» соціуму. Для ефективного функціонування держави імперативізм забезпечує самозбереження та передбачуваність суспільних процесів. У разі відсутності цих механізмів держава втрачає природну монополію на впорядкування соціальної ситуації, що може призвести до її «розпаду». Для продуктивного розвитку суспільства саме цей феномен створює, образно кажучи, необхідний «каркас» стабільності, на якому можливий розвиток «м'язів» свободи, творчості та індивідуальної автономії. Імперативізм це, багато в чому і так звана, «брона для особи», яка перетворює декларативні права на реальну захищену можливість розвитку. У контексті розвитку суспільства імперативізм створює необхідний «каркас» стабільності, на якому можливий розвиток «м'язів» свободи, творчості та індивідуальної автономії. Крім того, він виконує функцію захисту прав і свобод особи, забезпечуючи реальну можливість реалізації декларативних прав та перетворюючи їх у дієвий механізм соціальної безпеки та розвитку.

Висновки. Інноваційне дослідження феномену соціально-правового імперативізму дозволяє сформулювати низку ключових висновків: 1) імперативізм є об'єктивним соціально-правовим явищем, а не виключно суб'єктивною волею держави. Він функціонує як необхідна умова існування складних соціальних систем; 2) феномен імперативізму має континуальний характер і проявляється у численних формах, що володіють як «спільними», так і «диференційними» ознаками; 3) основне завдання імперативізму полягає у забезпеченні системної цілісності, подоланні соціального хаосу та гарантуванні безпеки.

Проведене дослідження закладає основу для розробки нової доктринальної оцінки імперативізму та його проявів у правовій системі. Обґрунтовано підхід, відповідно до якого право доцільно розглядати не лише як сукупність норм, а як адаптивно-змістовний механізм, що через використання різних рівнів і форм імперативізму забезпечує реалізацію прав і свобод особи, стабільність суспільного розвитку та ефективне функціонування держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслов О., Завалько Т. Верховний суд пояснив, які норми права України є «імперативними». *Юридична практика*. 19.09.2023. URL: <https://pravo.ua/verkhovnyi-sud-poiasnuy-iaki-normy-prava-ukrainy-ie-imperativnyymi/>. Як Верховний Суд із імперативної норми права робить диспозитивну або не таке воно вже й обов'язкове. *Юрліга*. 15.02.2019. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/184135_yak-verkhovnyi-sud-z-imperativno-normi-prava-robit-dispozitivnu-abo-ne-take-vono-vzhe-y-obovyazkove
2. Мошенський О.С. Криза сучасного лібералізму. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: тези доп. VI Міжнар. наук. практ. конф., м. Харків, 01.12.2017 р. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 440 с. С.48 – 52.
3. Див. детальніше: Мюррей Д. Самознищення Європи: імміграція, ідентичність, іслам. Переклад Тараса Тимо. Видавництво: «Наш формат», 2024. 404 с.
4. Актуальні проблеми модернізації змісту функцій держави в умовах повоєнного розвитку України: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу (м. Київ, 13 березня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. 304 с.; Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 400 с.
5. Полянчик О.М. Феноменологічний підхід до вивчення механізмів становлення цінностей особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Випуск 13. С. 260 – 269.
6. Феномен. *Словник інішомовних слів online*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D4%E5%ED%EE%EC%E5%ED>
7. Імператив. *Словник української мови online*. Томи 1-15. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=38968&page=1220>

8. Борканюк А.Б., Шульмін С.О. Моральний імператив Канта і сучасність. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 46. С. 9-13; Козяр Г.В. Соціальна відповідальність як імператив правової держави: методологія дослідження. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 4 (66). С. 213 – 217.
9. У статті 24 Конституції України закріплено принцип рівності громадян, відповідно до якого всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
10. Див. детальніше: The Age of Will: Philosophical Foundations, Political Expressions, and Cultural Shifts. *Ideology and Political Journal*. 2025. Issue 1(27). Editor of the issue: Maija Küle. URL: <https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2025/07/1-2025-Full-issue.pdf>; Understanding the Imperative Theory of Law: Commands and Authority. Definition & meaning. *USLegal.USLegalforms.com* URL: <https://legal-resources.uslegalforms.com/i/i/imperative-theory-of-law#:~:text=The%20imperative%20theory%20of%20law%20posits%20that%20law%20is%20fundamentally,from%20a%20governing%20authority%20do>.
11. Сковронський Д. М. Сучасні моделі соціальної держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 264-271.
12. Гомеостаз. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-30736>
13. Гришина Н.В., Григоренко С.І. Поняття та ознаки «м'якого права»: загальнотеоретичний контекст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 28 – 30.
14. «Твердим» («жорстким») право прийнято вважати особливий різновид норм права, що породжують чіткі, обов'язкові для виконання правові приписи. *Електронна версія «Великої української енциклопедії»*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text](https://vue.gov.ua/Жорстке_право#:~:text=; Нігрієва О.О. Державний суверенітет у міжнародній правотворчості: від Hard до Soft Law. Політико-правова державного суверенітету в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю зі дня народження д.ю.н., проф. Л.М. Стрельцова, м. Одеса, 26 жовтня 2018 р. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 340 – 344.
15. Стрельцов Є.Л. Рациональний дискурс про кримінальне право: монографія. Київ, Інтер Прес. 2024. 305 с.
16. Юровська В. В. Імперативний метод адміністративного права: окремі думки щодо подальших перспектив дослідження. <i>Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»</i>. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 3-4. С. 151-154.
17. Васильєв В. В. Диспозитивність та імперативність норм цивільного права в контексті визначення меж саморегулювання цивільних відносин: змістовно-методологічний аналіз. <i>Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції</i>. 2018. № 6. Том 1. С. 87 – 91.
18. Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Теоретичні основи формування імперативів економічного розвитку суспільства. <i>Економіка і суспільство</i>. 2017. Випуск 9. С. 221 – 226.
19. Байрачний В.О. Соціальна відповідальність як поведінковий імператив особистості. <i>Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»</i>. 2015. № 3 (26). С. 281 – 283.
20. У статті 8 Конституції України закріплено, що в Україні визнається та діє принцип верховенства права. URL: <a href=)
21. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. *Конституційний Суд України. Офіційний веб-сайт*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava#:~:text=>
22. International Human Rights Law. United Nations. United Nations Human Rights. Office of the High Commission. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-and-mechanisms/international-human-rights-law#:~:text=Respect%20for%20human%20rights%20requires,enforced%20at%20the%20local%20level>
23. Див., наприклад: Вінтонів М., Бортун К. Структурно-семантичні типи та функції імперативних висловлень у публіцистичному й офіційно-діловому стилях. Київ: 2020. 201 с.; Бортун К.О. Категорія імператива в сучасній українській мові. *Філологічні студії*. 2017. Випуск 9. С. 60-65.
24. Сидоркіна Р.Д., Житник М.О. *Юридична наука як рушійна сила ефективного розвитку правової держави. Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 64 - 66; Кривецький Ю. В. Вплив правової культури на ефективність реалізації правової реформи. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 22 – 27.
25. Стрельцов Є.Л. Об'єкт кримінально-правової охорони: до питання щодо визначення нових категорій. *Право і суспільство. Науковий журнал*. 2025. № 1. С. 478 – 485
26. Див., наприклад: Корольчук Л. Рушійні сили розвитку нової світової цивілізації: імператив соціального інтелекту. *Політичні науки*. 2018. №2. Том 4. С. 26-31.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025